

ZALA TAMÁS

A New Deal szociálpolitikai vetületben*

Szociálpolitika a polgári világban természetesen nem Franklin Roosevelttel kezdődött és nem ér véget a jelenlegi elnökkel. De az ő idején történt valami, történik egy és más a szegénygondozásban és a szegénygondozással. S ha arra vagyunk kíváncsiak, hogy mi, akkor a témát térben és időben tágabb keretek közé helyezve kell megvizsgálni. A szegényügy és szociálpolitika világtörténete a régmúltban kezdődött és sokat változott az idők során. Olyan téma ez, amelynek felgöngyöltése messze túllépi e sorok írójának kompetenciáját, meghaladja lehetőségeit. Mindössze néhány közhelyszámba menő közismert igazság leszögezésére vállalkozhatunk ehelyt, többre és másra semmiképpen. Erre is csak azért, hogy plasztikusan jelenítődjék meg, mekkora késésben volt az Egyesült Államok e téren más polgári államokhoz, bizonyos európai országokhoz képest. A kontinentális Európában a németek büszkélkednek azzal, hogy a népjólét emelésében és a szegényügy szervezett intézésében az ő államuk volt az úttörő, s már Bismarck intézményesített kormányzati szociálpolitikát. Nagy-Britannia azonban még Németországot is megelőzte e téren. Korábban tehetők a szervezett szociális gondoskodás kezdetei és méretei is kiterjedtebbek, átfogóbbak voltak, mint Németországban. A magánjótékony-ságot mindig nagyon komolyan vették, de azóta feltétlenül, hogy egyházilag elszakadtak Rómától és vallásilag a római katolicizmustól. A protestánsok vallási parancsnak tekintették az alamizsnálkodást, ebben elvileg nem volt különbség köztük és a katolikusok között, de abban igen, hogy az evangéliumi szellemiség életvezetésükben nagyobb súllyal esett a latba, mint a római katolicizmusban.

A Szentírás nagy történelmi újítása abban állott, hogy azt tanította: ember-embernek felebarátja és kapcsolatukat a szeretet alapjára kell helyezni. Az egyháztörténetírás Vazul nevéhez kapcsolja, hogy a felebaráti szeretet a kereszténység éltető erejévé, a keresztények kötelességévé tétetett. Kórházat épített és maga is segített a betegek ápolásában, amikor pedig Kappadókiát súlyos éhínség sújtotta, kőtenyben kiállt a piacra és kanállal meregetett babot, sózott húst a szegények fazekába. Közben pedig korholta a szőrösszívűeket, a kapzsiakat, a szenvedések és szenvedők iránt érzéketleneket. „Nem vagy te kapzsi? Nem vagy te rabló? Amit azért kapsz, hogy gazdálkodj vele, azt nem sajátítod-e ki? Ha valaki ruhát vesz el valakitől, azt tolvajnak nevezik, de aki nem ruházza felebarátját, bár megtehetné, vajon nem érdemli-e meg, hogy szintén tolvajnak nevezék? Az éhezők az a kenyér, amit visszatartasz, a meztelenek az a ruha, amit a ládában őrzöl, a meztlábások az a cipő, amelyik nálad általában kimegy a divatból, a rászorulóké az a pénz, amit elásol, hogy elrejtse. Így követsz el jogtalanságot mindazokkal szemben, akiken segíteni tudnál.”

Walter Nigg írja, hogy vádló szavai sok ellenséget szereztek neki előlök körökben, de ezzel nem sokat törődött, kizárólag a keresztény felelősségtudat vezérelte. Ő volt az, aki felismerte, hogy a kapzsi világból kifutni és remetének állni kevés, ezzel a kapzsi és szívtelen világ megannyi áldozatát segíteni nem lehet. A szociális gondolkodás vallási kötelesség és ennek a kötelességnek eleget tenni csak úgy lehet, ha a remetei magányt a kolostori közösség váltja föl, e közösség pedig abban nyilvánul meg, hogy éli, nem csupán hirdeti a felebaráti szeretetet. Amit évszázadokon át szerzetesek csináltak, a reformáció nyomán világi kötelességgé tétetett, amiként erről Max Weber idevágó tanulmányai meggyőzően tanúskodnak. A protestáns felekezetek tagjai, egyházközöségeik magukra vették a szegénygondozás terheit, és már nagyon korán szegényházakat létesítettek és működtettek. Crowther-nek hála, ma már elég pontosan ismerjük a menetét annak, hogyan került át a szegényügy és a szegényházak rendszere a vallási közösségektől és az egyházaktól a municipiális világi hatóság fennhatósága alá, s monográfiájából azt is megtudjuk, hogyan centralizálódott a lokális ügykezelés, mikor és hogyan alakult meg az

* Részlet a „Szegényügy és népjólét a mai Amerikában” című készülő könyvből.

erre rendelt állami hivatal és miképpen intézte a szegények dolgát. Arról nem is szólva, hogy konkrét rendeltetésű önszegélyező pénztárakat, beteg- és rokkantkasszákat már hős-korában teremt magának az osztályá alakulásnak az útjára lépő kétkezi munkásság, létesít egyleteket, amelyek pénzt adnak halálesetkor a temetésre, segélyezik az özvegyeket és az árvákat, még a gyógykezeltetés költségeihez is hozzájárulnak olykor. Aligha tévedünk, ha azt mondjuk, hogy a munkásegyletek és munkáspénztárak készítették az államot a szociális gondozás bizonyos teendőinek fokozatos felvállalására, nem utolsósorban éppen abból a meggondolásból, hogy ne azok uralják ezt a terepet, vagy legalább ne egyedül uralják.

Fel kellett merülnön ez a szempont amerikai potentátok körében, s fel is merült, de csak évtizedekkel utóbb, mint a kontinentális Európában vagy a szigetországban. Amerika ekkor már a polgári világ éllovasa, anyagi javak termelésében, műszaki fejlődésben szinte már nincs komoly versenytársa, s hatalma, befolyása is félelmetes a világ ügyeiben. A szociális kérdésben fellelhető késedelmeskedés és elmaradás szegényét nem is tudja elviselni, s körülbelül azokban az időkben, amikor Moynihan a nagytőke szociális érdeklődését és szociális lelkiismeretét fedezi fel, jön divatba, hogy a történetírás kezdí felkutatni és feltárni a jóléti állam korai gyökérvilágát amerikai földön. Tanulmányok, könyvek sorában mutatják ki, miként eresztett gyökeret és szökkent szárba a felismerés, hogy a nép jóléte a köz ügye és az állam kötelessége. Ezek a művek arról tudósítanak, hogy a 19. század utolsó évtizedeiben, de a századfordulón már kézzelfoghatóan fellelhető praxisbeli kezdetek is, nem csupán spekulatív előzmények. Az idő tájt ugyan még kikezdehetetlen, axiomatikus alapelvnek látszik, hogy minél kevesebb életjelet ad magáról a közhatalom, rendeltetésének annál jobban megfelel. Ám már a múlt század 80-as 90-es évtizedében egyre-másra fogalmazódik meg az óhaj, hogy a *laissez faire, laissez passer* elv adjon helyet az „általános jóléti állam” princípiumának és gyakorlatának. Hányan álltak elő efféle reformgondolatokkal és hányféleké! Sidney Fine fest hatalmas tablót róluk. Valamennyit — írja — Jefferson eszméje lelkesítette, az a célkitűzés, hogy a közjót az államnak kell előmozdítania, s az államot kívánja mindegyikük e cél szolgálataiba állítani.

Erről töpregenek teoretikusok, erről reformhajlandóságú egyének, de a szociális kérdésben cselekedni egyelőre csak magánszemélyek hajlandók. Emberbarát vagyonosok vagy papok, értelmiségiek, akik megszánták a nagyvárosok bérkaszáryaiban sýnylódó nyomorultakat. Amazok pénzt adnak, emezek hozzá az ötleteket, a szervezőmunkát. Szerveznek díjtalanul iskolákat a szegénysorsú gyerekeknek, klubokat a szegénysorsú felnőtteknek, ahol előadásokat hallgathatnak, művelődhetnek, tanfolyamokon vehetnek részt, megtanulhatják, milyen az igazi amerikai. Kaphatnak tanácsot, netán segítő kezét is az elhelyezkedéshez, időről időre ruhaségelyt, pénzadományt. A metropolisokban a demokrata párt politikai gépezete, a helyi boss szintén nyújt támogatást — amint erről egy korábbi könyvemben némileg részletesebben is írtam — kellő politikai viszonzószolgálatok, szavazatok fejében. Mindez azonban csak mikroszinten működik. S ha színre lép is, amit Lasch szervezett altruizmusként aposztrofál, és ha akadnak a nagytőke körében, akik jótékony célokra alapítványokat tesznek, kisebb-nagyobb számú sanyarú sorsú embert felkarolnak, arra azonban legalább egy emberöltőnyi ideig várni kell, hogy a szegényügy tényleg közügy szintjére emeltesék, és a közhatalom ügyévé nyilvánítsassék.

Csak amikor éktelen robajjal összeomlik a gazdaság és vele a kögazdaság klaszszikus tana, akkor kerül elő nagy hirtelen a mentőötlet, hogy az újjáépítésben szerepet kell kapnia az államnak, és hogy e szerepkörnek ki kell terjeszkednie a szociálpolitika eladdig elhanyagolt területére. A kögazdaságnak és tanának alfája és omegája az Új Világban, hogy a gazdaságnak öntörvényei szerint kell működnie. Axiomának számított, hogy a konjunktúra nem zökken ki a medréből, ha az öntörvényű működést senki és semmi nem zavarja az iparolvag meg pénzfejedelem éppoly háborítatlanul róhatja köreit, akárcsak a tőkés kozmosz kisebb csillagai, kiknek fényét a nagyobbak elhomályosítják, sőt pályasíkjukat is megszbáják. Időről időre bevág egy-egy dekonjunktúra és az ilyen időszakok igencsak kellemetlenek, de semmi esetre sem végzetesek. Minden klimaxot antiklimax követ, minden válságot fellendülés, minden depressziót megélénkülés. De ahogy a fékeződésnek, leállásnak és visszaesésnek, ugyanúgy a felgyorsulásnak és felívelésnek is magában a gazdaságban vannak az okozói, a hullámzások és ciklusok a gazdálkodás inherens és immanens regeneratív erőinek működésére vezethetők vissza. A 20. század első harmadának legvégén elementáris erejű krízis hasított bele a gazdaságba, s döntötte halomra az ökonómia harmóniáját a gyakorlatban, a harmónia ökonómiáját az elméletben. Mintha egyszerűen fejreállt volna a világ, csödbe került bankemberek és tőzsdések ugrottak fejest a felhőkarcolók tetejéről és loccsantották szét agyvelejüket a Wall Street flaszterén. Pánik lett úrrá a mindig hívős, mindig higgadt, mindig mindent

gondosan kikalkuláló üzletembereken. Megbokrosodott az üzleti élet; ami jobbra kiszámítható volt, kiszámíthatatlanná lett; ahol korábban a racionalitás logikája uralkodott, oda az irracionális tört be és tett mindent egyszerűen kilátástalanul illogikussá.

Ez volt a világtörténelmi pillanat, amikor megrendült a józan értelemben, tudományba és politikába vetett hit, elöntött mindent a hitetlenkedés és mindenütt megváltó után kiáltott a riadt tömeg. S támadtak messiások mindenfelé. Ami Amerikát illeti, ahol talán a legnagyobb volt a zuhanás az általános prosperitás mennyországából a csaknem általános inség poklába, két emberre hárult a felelősség, hogy az összeomlásból megleljék és megmutassák a kivezető utat. Egy politikusnak, akit testileg tett torzzá a természet, és egy tudós embernek, akinek a hajlamai voltak némileg torzok, természetellenesek, ha hihetünk Anthony Sampsonnak. Amerikai volt amaz, az ország legnagyobb közjogi méltóságát töltötte be és ebből kifolyólag óriási fizikai hatalommal rendelkezett, angol volt a másik és hivatala, ha volt is, de jelentéktelen, hatalma meg legfeljebb az, ami szelleméből áradt szerte. Franklin Rooseveltnek hívták az államférfit és Maynard Keynesnek a tudomány emberét.

Élettörténetét egyiküknek sem mondjuk fel, életművüket nem összegezzük. A brit közgazda általános ökonómiai elméletét, pénzügyi ajánlásait, gazdaságigazgatási tanácsait és szanalási programját még csak dióhéjban sem ismertetjük. Mindössze azt vesszük szemügyre, de csak röviden és futólag, hogy a nagy összeomlás közepette mi volt mentési akciójának lényege, s mivel magyarázható, hogy angol és teoretikus létére az anglofilnek éppenséggel nem nevezhető praktikus Amerika mégis a szívébe fogadta őt, mint ahogy nem zárta el magát előle az amerikai állami gazdaságpolitika sem.

Amikor mérlegelni kezdik, mi idézhette elő a nagy kataklizmát, arra kellett rájönni, hogy a krízis oka a túl nagy szabadság és a hiedelem, hogy — akként fentebb láttuk — az öntörvényűség a rendet fenntartja, sőt, ha netán valami miatt megbillen, helyre is állítja. A termelés, forgalom, felhalmozás folyamataiba a közhatalom alig avatkozott. Valahányszor ilyen ingerenciája támadt, ha támadt egyáltalán, nyomban megkapta a nyomós figyelmeztetést. S akként a közismert anekdota szerint a hordója elé lecövekelt katonának Diogenész azt mondta volna, hogy ne takard el a napomat, ugyanígy az lett mondva az államnak, hogy az ipar, a kereskedelem és a pénz urainak napját el ne merje takarni, orrát ügyeikbe bele ne merje ütni. Amde a robaj és a romhalmaz, amelyet a válság okozott, a vagyonosokat, a tőketulajdonosokat is megrázta a lelkiük mélyéig. Megértettette még a laissez faire legmegátalkodottabb híveivel is, hogy a legkevésbé sem magánügy, amit annak mondanak, hanem közügy a javából. A gazdaságot a tőke értékesülése mozgatja, működteti, viszi előre, mindenki így tudta, akinek szava volt akár az ökonómia, akár a politika dolgaiban, s ezt az alapigazságot hirdette a teória. De most egyszerűen rá kellett döbbsenni, hogy az egyes tőkés korlátlan szabadsága nem eredményez harmonikus összműködést, hanem éppenséggel diszharmonia, káosz kél ki belőle. Az önérdék mindegyiknek azt diktálta, hogy áraszsa el termékeivel a piacot. Am a kínálat meghaladta, ha a keresletet nem is, de a fizetőképes keresletet igen, jóval gyorsabban nőtt és hatalmasabbra duzzadt, semhogy a fizetőképes felvevőpiac felszíni képes lett volna. A tőke értékesülni akart a termékkibocsátás révén, de éppen azt nem érte el, ami a legfőbb célja: értékesülése került veszélybe. Mind az egyes tőkének, mind az össztőkének az értékesülés az alapösztöne, de kiélni nem képes egyik sem. Meg kellett érlelődnie, és meg is érlelődött a felismerés, hogy miként a társas érintkezésben, úgy a gazdálkodásban is, valaminő szabályozottságra szükség van, s minimum a rend értelmében felfogott közjót a gazdálkodás minden résztvevőjének, minden „önálló atomjának” szemelőtt és tisztelőben kell tartania. A korlátlan szabadság helyébe a szabadság korlátozásának kell lépnie.

A magántőke és közhatalom viszonyának új alapokra helyezését a helyzet, a krízis követelte meg. A megoldásnak két alaptípusa alakult ki a gyakorlatban, az alaptípusokon belül jó néhány altípussal. Szovjet-Oroszországban a tőkét már másfél évtizeddel korábban kisajátította az állam, s így ez utóbbi számára nem okozott semmiféle nehézséget saját kívánalmai szerint szabályozni a tőke tevékenységét, mert hiszen az övé volt. Németországban a nemzeti szocialista párt uralomra kerülése után a tőkét ki ugyan nem sajátította az állam, de teljes egészében a saját akaratának rendelte alá, ahogy akkoriban mondták: gleihaltotta. Ez is partneri viszony volt, de a legkevésbé sem az egyenlőségen alapult, hanem az uralom és alávetettség hierarchiáján. Hitlert a nagytőke segítette hatalomra, a történetírásnak és a politológiának ehhez az axiomatikus megállapításához nem fér szemernyi kétség. De a marxí elmélet, amely élen járt a genezisz feltárásában, csak késve és nagyon vonakodva ismeri el, ha elismeri hajlandó egyáltalán, hogy 1933 után a teremtő és kreatúrájának viszonya megfordult, s a goethei bűvészinas példázatának megismétlődéseképpen nem is csupán önállósította magát mesterétől,

hanem fölébe is nőtt, fölébe kerekedett. Teremtényből mester lett és a mester kénytelen volt szolgálni egykori teremtényét.

Az Egyesült Államokban a szovjet-orosz megoldásnak még csak-csak akadtak csodálói, bár ők is jobbára a technika használhatóságát fontolgatták, a tervszerű gazdaságkialakítás előnyeit latolgatták, a tervszerűség teljes hiányával, a tökéletes szabadossággal szemben; a tőke kisajátítása azonban szóba sem jöhetett sem náluk, sem másoknál. Viszont a német modellől szinte egész Amerika viszolygott. Elképzelhetetlennek tartották, hogy totális diktatúrával váltsák meg magukat a gazdaság anarchikusságától. Egy másfajta partneri viszonyt kellett kialakítani. Egyenlő felek önkéntes együttműködésének nem voltak meg a feltételei. A tőke került kényszerhelyzetbe, kiáltott segítségért, s tudatában kellett lennie, hogy ha partra akar vergődni, akkor úgy kell úsznia, ahogy a mentőövet odadobó állam diktálja. Bele kellett törődnie, elvileg talán nem, de a gyakorlatban igen és legalább rövid távra el kellett tűrnie, hogy mozgástere szűkülj, mozgásszabadságában némileg korlátozzák. A történeti irodalom ma már egyértelműen azt hangsúlyozza, hogy Franklin Roosevelt, aki a demokraták színeiben lépett színre és választatott elnöké, mélyen belenyúlt a magángazdasági szférába. Sokkal többről volt itt szó, mint hogy Roosevelttel „közüggyé” nyilvánította a szegényügyet és bizonyos szociálpolitikai intézkedésekkel megkezdte — Sidney Fine terminusával élve — az „általános jóléti állammak” a kiépítését. A New Deal — írta a közelmúltban a roosevelti újításokat összegező és forradalmi bátorságukat valamint teoretikus jelentőségüket méltató könyvében Collins — új módon rendezte el közhatalom és tőke, állam és gazdaság viszonyát. Ugyanezt a gondolatot exponálta még élesebb megfogalmazásban Sobel, midőn azt írta, hogy a roosevelti politika következtében „megkezdődött a Wall Street uralmának hanyatlása és a gazdasági hatalom áthelyeződése a Manhattan csücskéből a főváros, Washington közepére”, a pénzvilág centrumából tehát a politika központjába. Ettől az időtől számítgatjuk — teszi hozzá Sobel —, hogy a szabad vállalkozáson alapuló kapitalizmus ellenőrzött kapitalizmussá lényegül át.

Hogy itt valóban átlenyegüléssel állunk-e szemben, avagy helyénvalóbb arról beszélni, hogy a szabad vállalkozáson alapuló kapitalizmus vettetik alá bizonyosfajta állami szabályozásnak, erről a kérdésről végelethatalanul folyik a vita a szakértők körében. E sorok írója afelé hajlik, hogy inkább az utóbbi nézetet fogadja el, semmint az előbbit, amit Sobel képvisel. Ehhez tegyük még hozzá azt is, hogy a hangsúlyok időről időre megcsereleik helyüket, a két alkotóelem keverési aránya sem állandó, korszakonként változik, hogy éppen melyik a domináns. Mindenesetre a New Deal óta vegyes-gazdaság formálódott ki amerikai földön, s miként a témának szentelt tanulmányában a szovjet Kozlova oly kitűnően ráérez, a kezdetektől mind a mai napig bezárólag az a vegyesgazdaság alapvető kérdése, hogy az állami szabályozásnak mi a tárgya, a közhatalom a gazdaságkialakítás melyik fázisát, mely pontjait célozza meg intézkedéseivel. A 30-as évek elején az volt a legdöntőbb feladat, hogy a tőkés akkumuláció és a tőkeértékesülés zavarait hátrítsák el, lehetőleg minél gyorsabban. Elismerni a szabadverseny hívei is kénytelenek, amit az ellenőrzés gondolatának szorgalmazói vallottak, hogy a zavar elhárítása művi beavatkozást igényel. De pontosan mire irányuljon a beavatkozás, ez volt az eldöntendő kérdés. Egyes teoretikusok válasza úgy szólt, hogy magára a tulajdonra. Így került az érdeklődés előterébe a tulajdon és látnak neki mibenléte tüzetesebb vizsgálatának. Mint Kozlovánál olvasható, ez idő tájt jönnek napvilágra az első olyan elemzések, amelyek a tulajdon addig jobbra homogénnek és belsőleg tagolatlanul tartott fogalmát az anyag szerkezetéhez hasonlóan kezdik analizálni.

Az elemzések meglepő eredményekhez vezetnek. Kiderül, hogy akárcsak az atom, a tulajdon is alkotórészekre bontható. Ma már ez a tétel közhelynek számít, és nélküle a szociológia egyetlen lépést sem tudna tenni. Amikor például Poulantzas a polgári társadalom osztálystruktúráját írja le és ezen belül meghatározni igyekszik a munkásság helyét és osztálycéljait, a termelési viszonyok különböző aspektusait veszi szemügyre, s ezek a tulajdon egyes szegmentumaihoz kapcsolódnak. Három síkot különböztet meg, beszél a tulajdon jogi, közgazdasági és funkcionális metszetéről, a tulajdon hatályába azonban kizárólag a termelés eszközeit, tárgyi feltételeit utalva. Először is tulajdon az, amit a törvény legalizál és szentesít. A gazdaság felől nézve a tulajdon elidegeníthetőséget, átörökíthetőséget és legfőképpen szabad rendelkezést jelent. Funkcionálisan pedig azt, hogy működtethető, mégpedig azzal a kifejezett céllal, hogy szaporítsa, sokszorozza önmagát. Poulantzas azt hangsúlyozza, hogy a tőke a termelőeszközök mindhárom vonatkozásában egyeduralkodó, s mivel a tulajdon működtetéséből is egyre inkább kikereszt másokat és főleg a munkásságot szorítja ki erről a térről, így a proletárok hada, lévén kismennyiségű a tulajdon jogi és ökonómiai birtoklásából már a polgári rend kezdeti óta, teljesen kiszolgáltatottja a tőkének. Poulantzasnak a munkásságra és státu-

sára vonatkozó következtetését sokan nem osztják, de a mi számunkra most nem ez a fontos. Hivatkozni csak azért hivatkozunk fejtegetésére, hogy felvillantsuk, milyen ka-pós lett elméleti szempontból a tulajdon fogalom „színképelemzése”, amely egyidős azzal, hogy az atomszerkezet belsejébe behatolt a tudomány. Ámde míg az utókorban Poulantzas a tőke hegemoniájára építette elméletét, a kezdeti időkre egy másfajta tétel jellemző. Az tudniillik, hogy a hegemonia nem kötelező, sőt fel is számolandó. A felparcellázott tulajdonnak legalább az egyik darabkáját ajánlották kiragadni a tőke kezéből, pontosabban a tőke tulajdonosait rákényszeríteni az osztzkodásra. Nem ugyan a munka hadával, legalábbis nem vele közvetlenül, hanem az állammal. Az állam ezáltal előmozdíthatja, hogy a jövedelmek és a vagyon igazságosabban oszolják meg és szolgálja a köz javát, amibe a társadalom valamennyi dolgozó osztálya beleértendő, még a munkásság is.

A 30-as évek teoretikus stúdiumaiban a magántulajdon fogalmát egyrészt tágabban, másrészt szűkebben értelmezték, mint a belőle kiinduló szociológusok. Tágabban, mert nem szűkítették le kizárólag a termelőeszközökre, szűkebben, mert szinte kizárólag jogi kategóriának tekintették, de nem monolit, egyszeri jognak. A tulajdon — mondották — jogegyüttes, hármas egység. A tulajdon tárgya fölött való birtoklás és elidegenítés jogát elválasztották a használatát illető rendelkezés és döntés, vagis az irányítás és ellenőrzés jogától, továbbá a harmadik aspektustól: a tulajdon általi jövedelemhez jutás jogától.

Ily módon teremődik meg az elméleti lehetőség, hogy a magántulajdon korlátlan szabadságát szabadságának korlátozásával váltsák föl és a gazdaságot részlegesen a közhatalom, az állam ellenőrzése alá helyezték. A hármas egységet képező tulajdon első elemét nem érintette volna a korlátozás, a tőke továbbra is tulajdonosa, birtokosa a tulajdonának, de amikor irányít, már figyelembe kell vegye az állam gazdaságpolitikáját, s jövedelmét meg kell ossza az állammal, hogy annak legyen miből finanszírozni a gazdaságpolitikát és szociálpolitikát. Ez a koncepció azonban a tőke köreiben nem keltett tetszést — Collins bőven ír erről —, nem nagyon sikerült meggyőzni őket, hogy a tulajdon részleges szabályozása nem csorbitja szuverenitásukat. Ne feledjük, hogy Amerikában a nagy vagyonok urai mindig roppant érzékenyek voltak arra, hogy szabad mozgásukban, vállalkozásaik szabadságában ne korlátozzák őket, rendeleteileg vagy törvényhozással ne vettessenek alá főlősleges vezgatúrának. A múlt század végén még a profit megadóztatásába sem hajlandók beletörődni, és minden erővel küzdenek, minden befolyásukat latba vetik, hogy a jövedelemadóról szóló törvénytervezetből ne legyen semmi. Küzdelmüket akkor teljes siker koronázta, s gazdasági és politikai hatalmukat állítva csatasorba, olyan harcot vívnak, amely Charles Beard előadásában valósággal a klasszikus görög drámák heroikus erőpróbáira emlékeztet.

Ilyen előzmények után és efféle hagyományok birtokában egyáltalán nem meglepő, hogy a harmincas évek gazdasági összeomlásából is másként kívántak kikászálódni, semmi esetre sem úgy, hogy a tulajdon szentségén akárcsak a legparányibb sérelem is esék. S Keynes volt az, aki a segítségükre sietett, ő az, aki a szabadságkorlátozást összeegyezteti a tulajdonszuverenitással, és ebben a szellemben kínál megoldást. Praktikus receptet ír fel a bajba került tőkés rendszernek: a gazdaság közhatalmi szabályozása elkerülhetetlen, de nem a tulajdont kell célba venni, hanem a működtetett tulajdon produktumát, nem az irányítást kell kivenni a tőke kezéből, hanem a döntéshozatal feltételrendszerét kell megfelelőképpen alakítani, nem a jövedelemszerzésben kell osztzkodásra kényszeríteni a tőkét, hanem a már megszerzett jövedelem újraelosztásában. A társadalmi ellenőrzés, egyfajta szocializáció semmiképpen nem nélkülözhető, de ezt az állami költségvetés redistribúciós mechanizmusa és a kereslet szabályozása révén kell megvalósítani. Ha a gazdálkodást lineáris fázisok egymásutánjának tekintjük és e fázisok sorában elől áll a funkcionáló tőke és utána a tőkefunkció hozadékai, vagis az értékesült, megtérült tőke, akkor a tulajdont hasítók és tulajdont szabadságában korlátozni indítványozók az első fázisba kívántak belenyúlni. Keynes viszont a másodikba, ez pedig nem lényegtelen különbség. Nem indokolatlan tehát Holland észrevétele, miszerint a keynesi megoldás legnagyobb érdeme és legfőbb erénye, hogy a beavatkozásnak, a szabályozásnak olyan módját kínálta, amelyhez a tulajdon szféráját nem kellett bolygatni. „Idegen akaratlak” nem a tőkét javallotta alávetni, mindössze hozadékát, s egyfelől adópolitika, másfelől szociálpolitika révén újraosztani, átcsoportosítani a jövedelmeket.

Heves és végeláthatatlan disputák tárgya, hogy keynesiánus volt-e Roosevelt és rooseveltiánus-e Keynes. Szenvedélyesen vitatkoznak a szakirodalomban és nem tudták eldönteni a mai napig sem, hogy az amerikai elnök vette-e nagyobb hasznát a brit közgazda elméletének, avagy emez az ő politikájának, és hogy teóriája kimunkálásában Keynes hasznosította-e a New Deal gyakorlatát és tapasztalatait. Mivel fejtegetéseinknek nem tárgya az elmélettörténet, nyugodt szívvel mellőzhető annak az összefüggésnek a megvi-

lágítása, hogy a roosevelti politika hogyan és mennyiben hatott Keynes elméletére, illetve hatással volt-e rá egyáltalán. De hogy a New Deal a maga komplexitásában nem függetleníthető a fentiekben megvilágított keynesi alternatívától, abban e sorok írója a legkevesbé sem kételkedik.

Keynes azt vallotta, hogy legelőször is a konjunktúrát kell ismét helyreállítani, s ez éppúgy kormányzati kötelesség, mint ahogy az is, hogy a konjunktúrát ne zavarhassa meg semmi. Nincs az az ár, amit megadni e kettős célért ne kellene és ne szabadna. A klasszikus közgazdaságtan azt tanította, hogy a közhatalomnak — akárcsak a deizmusban a teremtőnek, mint első mozdítónak — az a dolga, hogy a jogbiztonságnak és a szabadversenynek megteremtse a feltételeit, és amint e két feltétel alapján öntörvényei szerint működni kezd a gazdaság, nyomban vonja ki magát onnét. Keynes jól látta, hogy ez a felfogás innár tarthatatlan. Az állam nem maradhat tétlen szemlélő, kötelezettségei azal nem értek véget, hogy egykoron jogbiztonságot teremtett és garantálta a verseny szabadságát. Ha az imént valláselméleti hasonlattal élünk, ezt folytatva azt mondhatnánk, hogy a deizmusból a teizmusba lépett át. A konjunktúra kiegyensúlyozottsága a lényeg, még azon az áron is, hogy az államháztartás kiegyensúlyozatlansága lesz a következmény.

Collins azt írja, hogy Keynes tanácsaival voltaképpen csak a második világháború után kezdett élni a kormányzati gazdaságpolitika az Egyesült Államokban. Ebben azonban minden bizonnyal téved, mert ha nem is Keynes az apja a New Dealnak, de hogy legalábbis a szellemi affinitás fennáll köztük, ahhoz aligha férhet kétség. S ha némileg későbbre is datálja a keyneziánus hatást, mint ahogy az a valóságban érvényesülni kezdett, abban viszont igaz a van, hogy a keynesi tant vagy annak egyes elemeit nem a maguk eredeti formájában alkalmazzák az államokban, hanem némileg átalakítva, módosítva. Roosevelt mélyen belenyúlt a magán gazdasági szféra ügyeibe, programot indított be munkaaljak teremtésére, szociálpolitikai intézkedéseket hozott, intézményeket létesített. Am a szociálpolitikában érdeklődése és tevékenysége belül maradt egy bizonyos körön. S ha a szociálpolitikát úgy fogjuk föl, hogy annak két ága van, a társadalombiztosítás és a jótékony célú segélyfolyósítás — márpedig csakis így értelmezhető —, akkor a roosevelti szociálpolitika bizony igencsak felemásnak mutatkozik. Társadalombiztosítás megteremtése az, ami az elnök nevéhez fűződik, de segélypolitikának a New Deal szerteágazó intézkedéseiben nem lelmi a nyomát sem.

Az előbbieken szó volt már arról, hogy ha Keynes rooseveltiánus volta nem is bizonyítható perdöntően, de Roosevelt keyneziánussága annál inkább. S itt többről, sőt minőségileg másról is szó van — mintem hogy az amerikai elnök a konjunktúra helyreállítását és zavartalanosságának biztosítását tette meg gazdaságstratégiai főcéljának, továbbá hogy megépíttette a redisztribúció gépezetét és azt működésbe is hozta. Nem fogott kezét a radikálisokkal akik a tulajdon szuverenitását is részint kézsek lettek volna feláldozni, ehelyett egy mérsékeltbb és a rendszer tőkés alaptermészetéhez jobban illő stratégia szerint járt el. Ez keyneziánusságának talán legmélyebb tartalma. Akár azt is mondhatnók, hogy konzervatíván cselekedett, persze csak a radikálisokhoz képest, bizonyos üzleti körök tradicionális felfogása szerint annál radikálisabban. Szociálpolitikájára is az áll, hogy minősítése attól függ, honnét, kiknek az oldaláról ítélik meg. De akármilyen is ez a minősítés, a mindenképpen tény, hogy a kettős ágú szociálpolitikának csak az egyik ágát kultiválta, a másikat nem, s éppen azt fejlesztette ki, amelyik a rendszer polgári jellegével van tökéletesen összhangban. Mi több, az állam tradicionális szerepfelfogásához is ez áll közelebb.

A szociálpolitikán belül világos különbséget kell tenni egyfelől társadalom- és betegbiztosítás, másfelől szociális segély típusú juttatások között. Mint Glazernél olvasuk, a kettő közül az előbbi par excellence polgári formáció, amennyiben írott vagy íratlan formában ugyan, de közmegegyezően alapszik. Kétoldalú kötelezettségvállaláson. A társadalombiztosítási vagy betegbiztosítási járulékot lerovó állampolgárok mintegy biztosítást kötnek, biztosítási viszonyba lépnek az állammal, a lefizetendő rendszeres díj fejében biztosítottakká lesznek, s az állam mint biztosító szavatolja, hogy öreg korukban vagy betegségből eredő munkaképtelenségük esetén nem egy összegben, hanem havi részletekben folyósítja nekik a biztosítási összeget, ily módon vállalván át magára részlegesen a gondot, hogy ne maradjanak megélltetés nélkül.

A dolog természetéből következik, hogy a biztosítási díjak összege társadalmi méretekben nagyobb, mint amennyit egy meghatározott időpontban a biztosítottaknak kifizetnek. A társadalombiztosítási alapot az állam éppúgy forgatja, befekteti, felhasználja, akárcsak a magánbiztosító társaságok. De két lényeges különbség azért mégis van. A magántársaságok nyereség alapján állnak, az állam mint társadalombiztosító, nem. S tán még ennél is fontosabb, hogy az állam a polgáraival nem köt formális biztosítási szerződést, illetve a „kvázi-szerződés” feltételeit egyoldalúan ő szabja meg. A biztosítási

járulékot, a díjtételeket éppúgy, mint ahogy a kifizetendő összegeket az állam határozza meg. Mi több, tőle függ az is, hogy milyen tágan vagy mennyire szűken szabja meg a biztosításba bevonandó személyek körét. Az „egyezség” nem egyezményes jellegén pedig mitsem változtat, hogy az állam szerephez juttatja a törvényhozást ebben a folyamatban.

Az állami akaratsnak tehát egészen tág tere nyílik itt. Annál is inkább, mert az alku állam és polgárai között pontosan ugyanannak a kényszerhelyzetnek volt a szülőtte, mint amelyről főntebb már szó volt, amikor az állam és a tőke kapcsolatainak új alapokra kerülését taglaltuk. Az emberek a világgazdasági válság örvényében fuldokoltak, millióknak nem volt állásuk, nem jutottak munkához, nem kerestek, nem tudtak miből ennyalót venni, lakbért fizetni, fűteni, ruházkodni, közlekedni, gyermekeiket iskoláztatni. További milliók egész életének szorgos munkája vált semmivé azáltal, hogy elveszítették megtakarított pénzüket és maradtak öregségükre fillér nélkül. Sem a munkaképes korú lakosságának, sem a munkából már kiöregedett népességnek jelentős hányada nem volt abban a helyzetben, hogy a biztosítási feltételeket diktálhatta, de még csak abban sem, hogy számottevően befolyásolhatta volna. Voltaképpen örülhettek valamennyien, hogy ilyen ingatag egzisztenciális pozícióban leledzván biztosítási szempontból egyáltalában szóba jöthettek, és hogy az állam, mégha informálisán és mégha a magánjogi szerződések megelőző érdekegyeztetési tárgyalásokat teljességgel mellőzve is, de azért biztosítási kvázi-egyezsény kedvezményezettjévé tette őket.

Az történt tehát, amit az állami politika elhatározott, és a szociálpolitikában job-bára az történik mindig. Amde nemcsak a tőke szabadsága nem lehet korlátlan, nem lehet az az államé sem. Bármennyire is informális a társadalombiztosítási kontraktus, bármennyire is csak az egyik fél akarata számít, amikor frásba foglalják, az állam keze is megvan azért kötve, döntései csak az ésszerűség határai között lehetnek szabadok, azaz nem lehetnek önkényesek. A kötelezettségvállalás mindenképpen kétoldali, s ha az állam netán hozzányúlna a társadalom- és betegbiztosítás kialakult rendjéhez, ha a jogosultakat érezhető mértékben rövidítené meg, amaz szerződésszegést követ el, emezek pedig a „szerződéses viszonyt” valamiképpen felmondának. Valami ilyesmi történt évekkel eze-lőtt Kaliforniában, amikor népszavazással döntöttek bizonyos közadók fizetésének bes-züntetéséről. Tegyük hozzá, hogy nem a társadalom- vagy betegbiztosítás kifizetési összegeit kevesellték, a díjtételeket sokallták meg, vagy pontosabban azt, hogy a segély jellegű juttatások nőttek meg, s ennek terheit jórészt rájuk, társadalombiztosításban részesülő adófizetőkre hártották át.

A segély jellegű juttatásokat, melyeknek számtalan formája van és sokféle lehet-sége, a szegényeknek szánják, illetve nem is annyira nekik, mint inkább azoknak, akiket a korábbiakban pauperek vagy páriák néven emlegettünk. Itt szó nincs és nem is lehet semminemű szerződésről, sem írótról, sem íratlanról, sem informális, sem kvázi-egyezség-ről. Csupa olyanok részesülnek belőlük, akik semmivel, a legritkább esetben is alig valami-jel járulnak hozzá a nemzeti jövedelem, a nemzeti vagyon gyarapításához, sem anyagi, sem szellemi értéket nem alkotnak, de még az értékalkotás társadalmi feltételeinek létre-hozásában vagy fenntartásában sem játsszák a legparányibb szerepet sem, és adóikkal nem növelik a fiskus bevételeit. A közösbe be nem tesznek, csak kivésznek, nem adnak, kapnak. A téma irodalmában és főleg a jóléti állam és szociálpolitika bírálataiban ezen az alapon szokás úgy érvelni — olvassuk Hacker-nál —, hogy míg társadalom- s beteg-biztosításra, social securityre és Medicare-re magánjogi szempontból van, szociális segély-re, azaz welfare-re és Medicaide-re nincs jogosultság. Ez utóbbiak esetében lényegében jótékonykodással van dolgunk, a „szervezett altruizmusnak” egy újabb, immár nem magánjellegű, hanem etatizált változatával. Anyagi fedezete a nemzeti vagyon gyarapí-tóitól, az államkasszába adókat befizetőktől származik, s az állam feladata, hogy közve-títsen adományozók és adományozottak között, hogy a segélyeket, annak különböző vál-fajait szétossza.

Nem egyenlő felek állnak szemben a társadalombiztosítási rendszerben sem, de — hadd ismétlem meg újból — mégiscsak kétoldalú kötelezettségen alapszik ez a rend-szer. A szociálpolitika másik ágában, segélyjellegű juttatások esetén semmiféle kötelezett-ségről nem lehet beszélni, de még csak arról sem, hogy egyáltalán felek állnak szemben egymással, még ha nem is egyenlő alapon. A segélyszisztéma sem egyenlő, sem egyenlőtlen feleket nem hoz egymással kapcsolatba, itt donor van az egyik oldalon és kisebb vagy nagyobb mértékben, de alapvetően megajándékozott, eltartott a másikon. Igaz, hogy a segélyezés különféle formáit, a kiutalható pénzüsszegeket itt is rendelet, törvény szabja meg, s azt is, hogy melyek az „igényjogosultság” kritériumai. Az intézmények működése és a pénzek vagy természetbeni juttatások elosztásának legalizált rendszere optikai csaló-dást kelt azonban azzal, hogy elfedi a szociálpolitika eme ágának minőségi másmleny-ségét a másik ággal szemben. Elfedi, hogy a segélyezés alapvetően karitatív cselekedet,

emberbaráti gesztus, a legteljesebb önkéntesség alapján. S ez még akkor is így van, ha a jóléti alakult állam mértékelenül kibővíti a szociálpolitika segélyjellegű juttatási rendszerét, egyre nagyobb összegeket fordít költségvetéséből erre a célra. Teszi ezt — mint látni fogjuk — nem tisztán és nem pusztán altruizmusból, sőt egyre kevésbé ilyen indíttatásból, még csak nem is azon az alapon, hogy „veszedelmes fenevadat nem ingerelni, olykor inkább etetni kell”, hanem kifejezetten azért, mert ezt követeli meg a saját jól felfogott érleke és még inkább, hogy ezzel tesz szolgálatot az önértékesülés zavartalanását tűzőn-vizen át kikényszerítő tőkének.

Ha a szociális segélyezésre gondolunk, a szociálpolitika kiegészítődésére ezzel a tevékenységgel, akkor voltaképpen már nem is annyira jóléti államról kellene beszélni, mint inkább gondviselő államról. Mert jólétre igényt csak azok formálhatnak, jogosultságuk csak azoknak lehet, akik maguk értékgyarapítók — s hogy ők kik, az nem szorul magyarázatra — vagy, akik az értékgyarapítási folyamatban közreműködnek, gondolunk itt a termelői, pénzügyi és forgalmi szolgáltatások szférájában alkalmazottakra, kiknek száma és vele súlya is, rohamosan nő. A többiek, a „misera plebsz” alkotó „mélysegla-kók” sem igényt nem formálhatnak, sem jogosultságuk nincs. Amazok minden különböző-jogcím nélkül, állampolgári jogon, vagy ahogy a téma szakirodalmában rendszerint megfogalmazzák: alanyi jogon — részesülnek társadalombiztosításban és egészségügyi biztosításban, ezekek viszont legjobb esetben is csak arra számíthatnak, hogy a társadalom pénzt, megbízást ad, de legalábbis hallgatólagosan tudomásul veszi az állam, hogy pártfogása alá kerülnek, az állam gondoskodik róluk, ahogy tud, illetve amennyire bizonyos, később részletezendő okok folytán kénytelen. A 30-as évek gazdasági válsága és e krízis szociális kártevése az államot addigi, jobbára „kibic-szerepköréből” kiszorította, és a gazdasági, társadalmi játszmában azonnal az egyik legpotensebb szereplőre, túlzás nélkül mondhatjuk: főszereplővé emelte. A New Deal Amerikájában a roosevelti politika lerakta a jóléti állam alapjait, de ennek határain nem lendült túl, a gondoskodó állam tervrajzát meg sem közelítette. A társadalomtörténeti irodalomban a legutóbbi években bontott lobogót egy irányzat, amely éppen emiatt marasztalja el Rooseveltet és adminisztrációját.

Utólag persze könnyű kimondani, hogy a New Deal mennyiben volt fogyatékos és milyen tökéletlenül kísérelte meg behozni Amerika történelmi lemaradását a szociálpolitikában az e téren nagyobb hagyományú nyugat-európai országokkal szemben. Nem érdektelen kérdés viszont, hogy mit láttak mindebből a kortársak, láttak-e ők valamit is, akár az utóbb kimutatott félfoldalasságból, akár az általános felemáságból. Emlegettük már Collinst és az ő tanúságtételét arról, hogy hangadó üzleti körök azt a viszonylag keveset is, amire Roosevelt vállalkozott, sokallották, holott a mából visszatekintve inkább kevesellniök kellett volna. S kevesellniök kellett volna akkor is, ha őszintén szembe mertek volna tekinteni azzal a helyzettel, amelynek előidézésében náluknál nagyobb felelősséggel aligha viseltetett bárki más. Ezekre az évekre visszaemlékezvén Lewis Mumford ugyan-azt írja, amit a gazdaságtörténeti szakirodalom okadatolva, gazdag adatszűrűséget és tényanyagot felsorakoztatva elemezve megállapít, hogy tudniillik elbizakodottságukkal, elvakultságukkal a pénzemberek és iparvállalkozók maguk okozták a rövidzárlatot, s ugyancsak ők tehetnek arról, hogy az első kis üzemzavarból végzetes összeomlás, hosszantartó káosz lett, amiért nagy árat kellett fizetni. S nemcsak a felelősöknek, tán nem is elsősorban nekik, hanem az önteltség és telhetetlenség gazdaságpolitikája illetve politikai gazdaságtana véten áldozatainak.

De Mumford olyasvalamit is megfigyelt, ami fölött a gazdaságtörténetírás jobbra elsiklott mindeddig. A tőke képviselőit jellemezve húzza alá, hogy csak egy valamire voltak képesek: a gazdaságot csődbe vinni, de kihúzni onnét meghaladta képességüket. A legteljesebb tanácsstalanság lett úrrá rajtuk, amikor magukra omlasztották a tőzsdét és a gyárak világát, egyszerűen a leghalványabb sejtelmük sem volt, hogy mitévők legyenek, hogy ebben a mindenképpen kritikus helyzetben mit kellene és mit lehetne csinálni. Egy részük pánikba esett, s ennek véletlen eseteit már említettük, amikor a kiloccsantott agyvelőkre utaltunk, más részük réveteg dermedtségbe hullott, s ez a reagálás az, amire Mumfordon kívül nemigen emlékeznek, de nem is szívesen emlékeztet senki. Ha szabad azt mondani, csak az elnök állt a helyzet magaslátán, őrajta aztán sem végső kétségbeesés nem vett erőt, sem bénultság. Sőt, cselekedett rendkívül határozottsággal és igen céltudatosan. Nem holmi elmélet előírásait követve, nem is valamino komplex és részletekbe menően kimunkált program alapján. Amit tett, azt a józan értelem diktálta, s ha hihetünk Mumford tanúságtételének — s ugyan miért ne hihetnénk —, akkor nem is az egyes elnöki lépéseknek volt annak idején a legnagyobb hatásuk, sokkal inkább annak a ténynek, hogy egyáltalán lépett, hogy mozgult, cselekedett.

A bénultság és kétségbeesés pánikjának körülményei közepette a mozdulás aka-

rása, a cselekvés elszántsága már önmagában is elégséges volt, hogy megadja a lökést a válságból való kilábaláshoz. Maga a kiábalás sem könnyen, sem gyorsan nem ment. Hiszen egy kontinensnyi nemzet guzdálkodása került a megkövültség állapotába, s a társadalom túlnyomó része a reményvesztettségébe. Az emlékezők elbeszéléseiből, amelyeket pár éve Studs Terkel gyűjtött össze és rendezett széles körű olvasottságra szert tett, megrázó tragédiákat felidéző kötetbe, az tűnik ki, hogy még az is áldozatnak érezte magát, aki pedig inkább a nagy válság előidézői között volt, hát még mennyire azok, akik valóban keresőmunka, fedél, élelem nélkülivé váltak az összeomlás következtében. Területileg országos, társadalmilag nemzeti méreteket öltött a krízis. S ez az általános és átfogó nyomorúság oly módon jött létre, hogy a társadalom középső rétegei valósággal belezuhantak a mélységbe, a mélység lakói közé.

Felületes szemlélő előtt olyan kép alakulhatott ki a New Deal-ről és Rooseveltről, hogy a társadalmi nyomorúság megszüntetésére lett volna kísérlet amaz, illetve tett volna kísérletet emez. Csakhogy nem erről volt szó. A gazdaság- és társadalomtörténeti munkák jobbára mind kénytelenek meghajolni a kemény tények előtt, s e tények azt bizonyítják-hogy a roosevelti reform minden volt, csak éppen egyetemes nem. A válság és nyomában az ínség tömegmértékűvé vált, s ebben a tömegmértékűvé lett ínségben eltűnt az alapvető szociális különbség. Az tudniillik, hogy voltak, akik pauperok voltak és voltak, akik pauperok lettek. Amaz tartós állapotot, életre szóló létállapotot jelentett, emez inkább kivételes helyzetnek, kalamitásnak volt tekinthető, amely előbb vagy utóbb elmúlik. Egy gazdaságtörténeti természeti csapás sújtott le Amerikára, s ennek alkalmi, egyszeri, átmeneti és kiheverhető nivótároló alkalmasint mindazok meg voltak győződve, akiket a guzdálkodás megbokrosodása, a pénzügyek összeomlása rántott a mélybe. Ezt a meggyőződést nem rendítette meg, hogy a gazdasági és pénzügyi élet nagymoguljainak többsége fejét vesztette, és az országra szakadt szerencsétlenség idején nem tudta, hogy mitévő legyen. Viszont éltette a bizakodást, hogy Rooseveltnem vette át emezek tespedtségét, hanem mentési munkálatokba fogott, mégpedig azonnal. De nem az a cél lebegett előtte, hogy kiemeljen mindenkit az ínségből, hanem az, hogy egyfelől a hónuk alá nyúljon azoknak, akik aláhullottak, másfelől — mai kifejezéssel — biztonsági hálót feszítsen ki, és ily módon elejét vegye, hogy a tömeges lesüllyedés bármikor újból megismétlődjék.

Akik a társadalmat etikai alapról bírálják, azok körében gyakori a szemrehányás, amelyet mostanában Robert Kuttner fogalmazott meg a legnyomatékosabban, hogy a szociális kérdés egy mélységes igazságtalanságban gyökeredzik. Abban, hogy ugyan a törvény előtt egyenlő mindenki, legalábbis pro forma az, viszont szociális instanciák előtt már nem. Kuttner az egyetemesség elvén méri valamely rezsim értékét és emberségét, s ennek a mércének alkalmazása alapján marasztalja el Amerikát. Az univerzalizmus az ő értelmezésében azt a követelményt foglalja magába, hogy kivétel nélkül mindenki előtt ugyanazok az iskolák álljanak nyitva, és hogy mindenkinek ugyanazok az egészségügyi intézmények álljanak a rendelkezésére. Ahol tehát ember és ember között különbséget tesznek, ha tanulni akar, vagy ha ambuláns kezelésre, kórházi ápolásra szorul, vagyis egyszerű halandót és privilegizált személyt nem egyazon oktatási és egészségügyi rendszer foglal magába, ott társadalmi igazságosságról vajmi kevéssé lehet beszélni, demokráciáról szintén nemigen. Sőt, még arról sem nagyon, hogy társadalmi szolidaritás hatná át az illető szisztémát.

Ami Amerikát illeti, a jóban-rosszban együtt ott nem erős oldaluk az embereknek, legalábbis Neil Gilbert ekként vélekedik. Mint írja, az általa nagyon tágan értelmezett középosztályt nagy általánosságban nem jellemzi az, hogy osztozzék a nincstelennel azon, amije neki magának van, s ha önként adakozni hajlandó is, de attól viszolyog, hogy kötelezően írják elő neki a nincstelenség támogatását. Szemléletes hasonlatával élve, akiknek luxusvitorlásra van, baj esetén azonnal hívja a parti őrség őrnaszádját, de akiknek nincs vitorlásuk, sőt akiknek tengerpartra menni nyaralni nincs módjuk, azokat a fedélzetre felengedni eszük ágában sincs. Hogy osztályon belüli szolidaritásról beszélhetünk-e, arról még lehet vitázni, de hogy a középosztálybeliek nem sok közösséget éreznek az alattuk elhelyezkedők iránt, az bizony minden vitán felül áll. Így tehát a szociálpolitikai állam történeti szemléletű kritikussai meglepő egyöntetűséggel állítják, hogy a gondviselő állam nagy handicappal indult, mert a New Deal-ben testet öltő jóléti állam eleve nem kívánta a társadalmi szolidaritást érvényre juttatni, s a középosztály megtámogatásával, illetve az ínséges állapotú „életfogytiglani” pauperok negligálásával olyan berendezkedésnek rakta le az alapjait vagy olyan berendezkedést tartósított, amely — mint Gilbert állítja — két csoportra osztotta az ország lakosságát, s akárcsak annak idején az angol Mayhew, diszkriminálta az egyik csoportot, hogy privilegizálhassa a másikat. A 60-as évek radikális irányzatához tartozó Barton J. Bernstein megfogalmazásában „a New Deal liberális reformjai nem alakították át az amerikai rendszert, sokkal inkább

konzerválták és megvédelmzték az amerikai korporációs kapitalizmust.” Lényegében tehát konzervatív célokra irányultak.

Ez a fajta sommás megítélés és elítélés igencsak jellemző volt a 60-as évtizedre, s mind David Kennedy, a Stanford történelemtanára írja a New Deal újabb irodalmát áttekintő cikkében, csak mostanában kezdődött meg a realisabb és kevésbé egyoldalú megvilágítása Rooseveltnek és politikájának. Ámde ez az irányzat még mindig erőtlen és halovány ahhoz a másikhoz képest, amely a Bernsteintől idézett módon összegezi a New Deal és Roosevelt teljesítményét. Jó néhány szerző indul ki abból, hogy a nagy válság ritka jó alkalom lett volna az amerikai szociális viszonyok gyökeres átrendezésére, de Roosevelt nemhogy élt volna vele, inkább elszalasztotta ezt a ritkán adódó történelmi pillanatot. Sobel, aki nem ehhez a körhöz tartozik, a New Deal-ben — mint emlékszünk — az ellenőrzött kapitalizmust látta testet ölteni. A kritikai szociálhistóriai iskola nevében Graham ezzel szemben azt írja, hogy a 30-as évek a „dezorganizált kapitalizmus” jegyében teltek el, ennek az évtizednek zűrzavaros, kiszámíthatatlan és rendszertelen jellegén a roosevelti kormányzat sem változtatott szinte jótányit sem. Az Egyesült Államok útja a „dezorganizált kapitalizmustól” vezet afele, amit Graham „tervszerű társadalomként” jellemez, ebben az irányban nemhogy a döntő, de még az első lépést sem Roosevelt tette meg, hanem pártállásra való tekintet nélkül azok a politikusok, akik egy emberöltővel a „fényes esély elszalasztója” után vezették az országot, a 60-as években, a 70-es évtized első esztendeiben ültek az elnöki karosszékben. Így kerül az ő előadásában Kennedy, Johnson és Nixon egymás mellé, így lesznek mindhárman a „tervszerű Amerika” úttörői és előfutárai, s emelkedik ki hármójuk közül Richard Nixon, mint az a politikus, aki a Roosevelt által elszalasztott lehetőséggel a leginkább próbált élni, s azzal, hogy közügyet tette és a közhatalom feladatkörébe beemelte a környezetvédelmet és kísérletet tett — éppen Moynihan segítségével — a biztosított minimális jövődelem „eretnek” eszméjét elfogadtatni a közvéleménnyel, sőt a kongresszussal is, új vizet felé kormányozta az ország hajóját. Ehhez képest Patterson már nem lepett meg senkit, amikor annak a témának szentelt egy egész könyvet, hogy 1965 és 1975 között az egymást váltó demokrata és republikánus kormányok valóságos forradalmat csinálnak a népjóléti politikában.

IRODALOM

- Charles Beard*: Contemporary American History. 1877—1913. New York, 1914.
Robert Collins: The Business Response to Keynes, 1929—1964. N. Y. 1981.
M. A. Crowther: The Workhouse System, 1834—1929. The History of an English Social Institution, London, 1981.
Sidney Fine: Laissez Faire and the General-Welfare State. A Study of Conflict in American Thought, 1865—1901, Ann Arbor, Michigan, 1956.
Nathan Glazer: Affirmative Discrimination: Ethnic Inequality and Public Policy, N. Y. 1975.
Neil Gilbert: Capitalism and the Welfare State: Dilemmas of Social Benevolence, Stanford, Conn., 1984.
O. Graham: Toward a Planned Society, From Roosevelt to Nixon, N. Y. 1976.
Andrew Hacker: Welfare, The Future of an Illusion, The New York Review of Books, Vol. XXXII, N° 3, 1985. febr. 28.
S. Holland: The End of the Keynesian Era, London, 1977.
David M. Kennedy: The Changing Image of the New Deal, The Atlantic, 1985 január.
K. Kozlova: Igyejnije isztoki i evolucija koncepcii „szmesannoj ekonomiki” Mirovaja ekonomika imezsdunarodnij otnosenyija 1984/2. szám.
Robert Kuttner: The Economic Illusion: False choices Between Prosperity and Social Justice, N. Y. 1984.
Kristopher Lasch: Az önimádat társadalma, Európa, Bp. 1984.
P. Daniel Moynihan: A Guaranteed Income. The Nixon Administration and the Family Assistance Plan, N. Y. 1973.
Lewis Mumford: Sketches from Life, The Early Years, N. Y. 1982.
Walter Nigg: A szerzetesek titkai, Szent István Társulat, Bp. 1984.
J. T. Patterson: American Struggle against Poverty, 1900—1980, Cambridge, Mass., 1981.
G. Poulantzas: Classes in Contemporary Capitalism, London, 1975.
Anthony Sampson: A pénzkölesönzők. Bankárok egy veszélyes világban, Bp. 1984.
H. Sobel: The Big Board: A History of the New York Stock Market, N. Y. 1965.
Zala Tamás: Az Új világ próbatétele, Társadalomrajz a századfordulós Amerikáról, Bp. 1975.
Maz Weber: A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme, Gondolat, Bp. 1982.
Studs Terkel: Hard Times: An Oral History of the Great Depression, N. Y. 1970.